

Małgorzata Czerny

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
Wydział Zarządzania
Katedra Rachunkowości
malgorzata.czerny@ue.poznan.pl

WPLYW RACHUNKOWOŚCI W KLASZTORACH BUDDYJSKICH NA SYSTEM CHIŃSKIEJ RACHUNKOWOŚCI

Streszczenie: Artykuł ma na celu uzupełnienie luki w badaniach nad uwarunkowaniami kulturalnymi rozwoju systemów rachunkowości. Rozwój i charakterystyka chińskiej rachunkowości są zagadnieniami dobrze rozpoznanymi w literaturze przedmiotu, jeśli chodzi o jej związki z konfucjanizmem czy naukami Lao Tse. Natomiast na temat ewentualnego wpływu buddyzmu na rozwój rachunkowości w Chinach niemal brak opracowań naukowych. Jest to zdumiewające z tego względu, że pojawienie się buddyzmu w Chinach zainicjowało cały szereg zmian społecznych i ekonomicznych o doniosłym znaczeniu, które musiały znaleźć swoje odbicie również w rachunkowości. Artykuł skupia się na możliwych do dowiedzenia związkach pomiędzy pojawieniem się w Chinach tego nurtu filozoficzno-religijnego a zmianami w systemie rachunkowości chińskiej.

Słowa kluczowe: system rachunkowości, Chiny, buddyzm.

Wprowadzenie

Rachunkowość odzwierciedla cechy otoczenia, a uwarunkowania kulturowe stanowią bez wątpienia jeden z czynników wpływających na ukształtowanie się w danym kraju systemu rachunkowości. Jednocześnie związki buddyzmu z chińską rachunkowością należą do stosunkowo najsłabiej rozpoznanych, w przeciwieństwie do wpływu nauk Konfucjusza, taoizmu, a nawet tradycyjnego systemu wierzeń Feng Shui [Por. Waldmann, 2000; Bloom i Solotko, 2003]. Niniejszy artykuł stanowi próbę wypełnienia tej luki. Jego celem jest przedstawienie

wpływu, jaki miała rachunkowość prowadzona w klasztorach buddyjskich, na system chińskiej rachunkowości, przy wykorzystaniu ogólnych metod badawczych, takich jak analiza dostępnych źródeł literaturowych, dedukcja i wnioskowanie indukcyjne.

Buddyzm jest systemem filozoficzno-religijnym związanym z Półwyspem Indyjskim. W Chinach pojawił się około 2000 lat temu [Yang Hong, 2014], wywierając potężny wpływ na kulturę, politykę i ekonomię tego państwa¹.

Zmiany w ekonomii widoczne były przede wszystkim w pojawieniu się nowej formy instytucji, a mianowicie klasztorów (z własnym prawem wewnętrznym *vinaya*). Pod względem wyrafinowania organizacyjnego buddyjskie klasztory ustępowały jedynie administracji rządowej dworu cesarskiego. Prawo, którym się rządziły, ukształtowało się w odmiennym od chińskiego środowisku polityczno-społecznym i ekonomicznym Indii, a adaptując się do nowego otoczenia, wywarło ogromny wpływ i zainicjowało zmiany w ekonomii Chin. W literaturze przedmiotu wpływ buddyzmu na rachunkowość omawiany jest zazwyczaj w kontekście etyki. Dotyczy to buddyjskiej koncepcji moralności oraz etyki rachunkowości rozumianej jako zbiór określonych zasad i wartości porządkujących reguły funkcjonowania chińskiego systemu pomiaru i ujawnień rachunkowych [więcej w: Liyanarachchi, 2008, s. 141-146; Adamek, 2012, s. 96; Czerny, 2015]. Wskazuje się, że oddziaływanie buddyzmu na chińską rachunkowość w sensie osiągnięcia celów duchowych dotyczyło nakazu ujawniania informacji rachunkowych, społecznej roli rachunkowości oraz jej funkcji informacyjnej [Adamek, 2012, s. 96; Gao i Handley-Shechler, 2012, s. 59]. Można się spotkać z opiniami, iż credo buddyzmu – wyrzeczenie się pragnień materialnych i aspiracji handlowych – nie dawało dobrych podstaw do rozwoju biznesu oraz osiągania zysków. W tym drugim przypadku jest to niewątpliwie prawda; działalność gospodarcza Chin i dokumentująca ją rachunkowość nie są skupione na zyskach. Jednak zmiany, do jakich doprowadziła nowa religia, pomogły w przekształceniu ekonomii chińskiej z agrarnej w handlowo-rzemieślniczą [więcej: Gernet, 1995], co trudno nazwać zastojem czy uwstecznieniem. Prawdziwe jest także stwierdzenie, że niełatwo jest obecnie znaleźć wartościowe materiały historyczne dotyczące spraw handlowych i rachunkowych. Chociaż w zachowanych księgach rachunkowych klasztorów buddyjskich (głównie z Dunhuang [Yang Hong, 2014, s. 161]) można znaleźć dowody na

¹ Wprowadzenie buddyzmu do Chin stanowiło dla tej cywilizacji wyzwanie porównywalne ze skokiem, a zarazem swoistym szokiem cywilizacyjnym, jaki dla zachodniej kultury stanowił XIX wiek.

wpływ buddyzmu na rachunkowość nie tylko w kontekście etycznym, ale i technicznym („język rachunkowości”).

1. Nowe źródła przychodów – zmiany w księgach rachunkowych klasztorów buddyjskich

Rząd imperialny w Chinach używał rachunkowości do zarządzania swoimi finansami, pozyskiwania informacji o ściąganych podatkach i wydatkach rządowych. Buddyjskie klasztory, jako nowa forma organizacyjna, zaczęły prowadzić księgowość od 4-5 w. n.e., nadając stosowaniu rachunkowości nowe uzasadnienie. Było to konieczne dla ich finansowego przetrwania, ale również współgrało z naukami Buddy o pożądanej dyscyplinie wewnętrznej oraz poddaniu się określonym regułom. Prawo *vinaya* uzasadniało konieczność zachowywania określonych procedur. Zawiera ono fragmenty dotyczące zasad prowadzenia przez zakon swoich spraw majątkowych [Bodifort (red.), 2005]. Kwestie księgowe związane były zatem nierozzerwalnie z dyscypliną klasztorną. Rachunkowość nie pełniła tu roli czysto technicznej, ale stanowiła integralną część *vinaya*. Wraz z budową i wzmocnieniem dyscypliny klasztornej w Chinach, rachunkowość formalizowała się, tworząc całość z systemem zarządzania i administracji. Ponieważ rząd chiński usiłował kontrolować klasztory m.in. poprzez rejestrację czy opodatkowanie świątyń, regulacje administracyjne w tym obszarze wywarły dodatkowy wpływ na praktyki finansowe (rachunkowość klasztorną i rządową) [Gernet, 1995].

Zachowane rachunki klasztorne, dzięki możliwości prześledzenia wpływów i wydatków pokazują, że w księgowości pojawiły się nieznane do tej pory w rachunkowości chińskiej pozycje, co wynikało z nowych, charakterystycznych tylko dla tej jednostki organizacyjnej, źródeł pozyskiwania przychodów.

Kontrybucje na rzecz klasztorów pochodziły od wszystkich klas społecznych i z różnych tytułów (grunty rolne, rzemiosło, kredyty i odsetki oraz donacje). Od 5 w. n.e. klasztory dysponowały wielkimi obszarami gruntów rolnych oraz obiektami przemysłowymi – wiatrakami i olejarniami, pozyskując je w ramach donacji od bogatego laikatu. Powiększały bogactwo poprzez karczowanie i przygotowanie pod uprawę łąki ziemi, co było przedsięwzięciem kosztownym i dotychczasowym przywilejem rządowej administracji, a także kilku najpotężniejszych rodów. Klasztory wchodziły też stopniowo w posiadanie zasobów ludzkich, utrzymując robotników na farmach w młynach oraz warsztatach rzemieślniczych, dzierżawiąc je. Pracowali również nowicjusze [Liu, 2008].

Całkowitą nowością były przychody z tytułu pożyczek i kredytów. Klasztory regularnie udzielały wieśniakom pożyczek krótkoterminowych, zgodnie z kalendarzem rolniczym, na zakup ziarna. Dla poddanych klasztoru pożyczki były darmowe, natomiast dla wolnych kmienci – wysoko oprocentowane [Trombert, 2005]. Rozliczenie odbywało się w ziarnie. Klasztorna rachunkowość odnotowywała jednak również pożyczki gotówkowe (lub w postaci tkaniny bawełnianej, będącej powszechnym substytutem pieniądza). Przeznaczone dla możnych, oferowane były one na długi termin i często (jak wynika z innych źródeł historycznych) nierejestrowane, a to z uwagi na szczególne więzi łączące pożyczkodawcę z pożyczkobiorcą (pełne zaufanie do dłużnika jako przedstawiciela klasy uprzywilejowanej, a jednocześnie często patrona i dobroczyńcy klasztoru) [Yang Hong, 2014, s. 206]. Podstawą tego rodzaju pożyczek była „szkoła trzech kroków *sanjiejiao*” – filozofia dzielenia się (kto daje, w zamian otrzymuje), która rozkwit przeżywała w 7 w. n.e. [Gernet, 1995]. Klasztor pożyczki w zamian cenne ruchomości, ofiarowane anonimowo, przechowywane następnie w skarbcu. Instrukcja postępowania z nimi była ściśle określona, wysoko zorganizowana i przestrzegana z pełną surowością. Tak zgromadzony fundusz dzielony był na trzy części o konkretnym przeznaczeniu – na rozbudowę i lokację nowych klasztorów w całym imperium, dobroczynność oraz na cele religijne.

Klasztory buddyjskie wprowadziły też nową formę pożyczek pod zastaw. Poprzednio, jeśli w umowie pożyczki była mowa o obiekcie zastawu (*dian*), nie było wyraźnego związku pomiędzy jego wartością a wysokością pożyczki. W razie braku płatności, wierzyciel przejmował zastaw lub inną część majątku dłużnika. Jak dowodzą zapisy księgowe z tamtej epoki, klasztory, adaptując tę formę na własne potrzeby, doprowadziły do sytuacji, w której zabezpieczenie pożyczki (*zhi*) zaczęło pełnić funkcje ekonomiczne. Jego wartość została ściśle powiązana z wysokością pożyczki (taka sama lub dwukrotnie wyższa). Również pieniądz, dzięki pojawieniu się i rozwojowi *zhi*, stał się pełnoprawnym środkiem wymiany [Gernet, 1995; Trombert, 2005].

Ważnym źródłem przychodów klasztornych, niewystępującym w rachunkowości rządowej, a tym bardziej w rachunkowości sektora prywatnego starożytnych Chin, były donacje od dworu cesarskiego, wielkich rodów, lokalnych urzędników, a także zwykłych ludzi – w formie darowizn, fundacji, oferowania jałmużny jako formy zbierania funduszy dla klasztoru [Zhanru, 2011]. Najwięcej donacji odnotowywanych było w czasie festiwali, podczas których jednak klasztory wydawały mniej więcej tyle, ile w tym czasie otrzymały, z uwagi na wystawność zdarzenia. Klasztory uzyskiwały też przychody z *chang – yi*. Była to

forma aukcyjna sprzedaży i jednocześnie redystrybucji dóbr w kręgach klasztor-nych [Walsh, 2010]. Drobne przedmioty i bawełniane tkaniny pochodzące z do-nacji lub stanowiące własność zmarłych mnichów były w ramach tej aukcji przedmiotem handlu między klasztorami. Prowadzono rejestry rzeczy sprzeda-nych, wraz z uzyskaną za nie ceną, oraz tych, które nadal były na sprzedaż. Przywiązywano dużą wagę do tego, by cena była odpowiednia – nie za niska, ale i nie nazbyt wysoka.

2. Nomenklatura ksiąg rachunkowych w klasztorach buddyjskich a pojęcie własności

Pojęcie własności jest kluczowe w rachunkowości; buddyzm uczynił je bardziej kompleksowym, nadając mu nowe znaczenie. Z pojęcia czysto religij-nego ewoluowało ono w kierunku definicji prawnej nieruchomości i prawa wła-sności. Buddyjska doktryna rozumienia dóbr materialnych oraz bogactwa została odzwierciedlona także w prawie fundacyjnym klasztorów. Określono precyzyj-nie zasady własności: indywidualna jest ograniczona, społeczna – chroniona. Nowe pojęcia własności pojawiają się w zapisach ksiąg rachunkowych z tego okresu. Terminologia ta oddaje różne aspekty prawne własności – jej problema-tyczność, uświęcenie, wieczyste przypisanie, rolę społeczną [Whitfield (red.), 2004]. Podbudowa religijno-moralna stanowiła tu część mechanizmu zabezpiec-zeń przed zawłaszczeniem, ale także przyczyniła się do wzbogacenia języka rachunkowości i definicji prawnych.

Klasztor posiadał dobra materialne, którymi mnisi nie mogli zarządzać oso-biście – wykorzystywano pośredników do zadań związanych z uprawą ziemi, hodowlą zwierząt, przygotowaniem jedzenia i handlem. Wynagrodzenie tych osób w księgach rachunkowych figuruje jako „wydatki nieczyste”. Inne często spotykane wyrażenie: *san-bao* (trzy klejnoty) odnosi się do własności klasztor-nej w kontekście religijnym. Klejnot pierwszy oznaczał religijne statuy, kaplice, relikwiarze, środki przewidziane na utrzymanie świątyń. Drugi klejnot dotyczył świętych zwojów, ksiąg, tekstów religijnych, wszystkiego co miało służyć pro-pagowaniu doktryny. Klejnotem trzecim była społeczność (określenie aktywów, takich jak kwatery mnisze, ich ziemie, niewolnicy i zwierzęta domowe). Nazwy te podkreślały charakter świętości oraz wieczystości praw do posiadanych akty-wów. W księgach rachunkowych spotkać można także określenie *sangha* – jako własności wspólnej, w przeciwieństwie do *seng-jia* (własności prywatnej) i wła-sności Buddy. Ostatnim interesującym zabiegiem, wzbogacającym język chiń-

skiej rachunkowości, przedtem niespotykanym, a nawiązującym do znanego obecnie podziału aktywów na trwałe i obrotowe, był podział dóbr na „lekkie” i „ciężkie”. Dobrami lekkimi były te, które mogły być dzielone pomiędzy mnichów (swobodnie przenoszone fizycznie, do udźwignięcia „moralnie” z uwagi na niewielką wartość materialną). Dobra ciężkie to te, których nie należało dzielić ani dystrybuować – ziemia, nieruchomości – również ze względu na to, że z moralnego punktu widzenia powinny stanowić własność społeczną.

3. Klasztory buddyjskie a zmiany w chińskiej rachunkowości rządowej

Pojawienie się klasztorów spowodowało przekształcenie gruntów rolniczych, należących przedtem do państwa (cesarza), w towar (z majątku użytkowego w majątek mogący stanowić przedmiot wymiany) [He, 2011]. Reforma systemu podatkowego w 780 r. miała swoje źródło właśnie w zmianach ekonomicznych zainicjowanych przez klasztory, w rozwoju handlu i wymiany, które generowały bogactwo i tym samym pieniądze. W nowym systemie *Liang-shui-fa*² obowiązek podatkowy progresywnie narastał wraz z akomodacją bogactwa. Tym samym w rachunkowości rządowej pojawiły się znaczące zmiany w zakresie pomiaru, takie jak zobowiązanie podatkowe nakładane w kategoriach finansowych (w pieniądzu) [Li, 2002; Yang, 2009].

Podsumowanie

Jak wynika z powyższych rozważań, wpływ buddyzmu na rozwój rachunkowości w Chinach miał wymiar nie tylko etyczny. Zachowane księgi rachunkowe klasztorów zawierają dowody na to, iż buddyzm wywarł wpływ na język chińskiej rachunkowości (klasyfikacja dóbr pod względem prawa własności oraz związane z nią nowe definicje i terminologia, źródła pozyskiwania przychodów, niemające swego odpowiednika w księgowości administracji rządowej czy rachunkowości sektora prywatnego, swoiste określenia niektórych wydatków). Zainicjowane przez klasztory zmiany w ekonomii Chin znalazły też swoje odzwierciedlenie w zmianach w rachunkowości rządowej (przede wszystkim w zakresie pomiaru pieniężnego). Z uwagi na ograniczoną objętość artykułu poruszono w nim tylko najistotniejsze zdaniami Autorki kwestie, jednak ze

² System dwupodatkowy (od gruntu i stanu posiadania gospodarstwa domowego) [Sen, 2004].

względu na to, iż relacje pomiędzy buddyzmem a chińską rachunkowością są nadal słabo rozeznane w literaturze przedmiotu, dalsze badania naukowe w tej dziedzinie niewątpliwie przyczynią się do uzupełnienia wiedzy dotyczącej uwarunkowań kulturowych rozwoju rachunkowości.

Literatura

- Adamek J. (2012), *Kulturowe uwarunkowania rachunkowości w świetle założeń i praktyki rachunkowości islamskiej i chińskiej*, CeDeWu.pl, Warszawa.
- Bloom R., Solotko J. (2003), *The Foundation of Confucianism in Chinese and Japanese Accounting*, „Accounting, Business & Financial History”, Vol. 13.
- Bodifort W.M., red. (2005), *Going Forth: Visions of Buddhist Vinaya*, University of Hawaii Press, Honolulu.
- Czerny M. (2015), *The Influence of Religious Principles on the Formation of the Accounting System*, Referat na Międzynarodową Konferencję „Gospodarka i Społeczeństwo”, Łódź.
- Gao S.S., Handley-Shechler M., *The Influences of Confucianism, Feng Shui and Buddhism in Chinese Accounting History*, „Accounting, Business & Financial History”, Vol. 13, No. 1.
- Gernet J. (1995), *Buddhism in Chinese Society: An Economic History from the Fifth to the Tenth Centuries*, Columbia University Press, New York.
- He Y.S. (2011), *Buddhism in Economic History of China Land, Taxes and Monasteries*, Master's Thesis, McMaster University, Open access dissertations and theses, Paper 6399.
- Li Z.X. (2002), *Yang Yan and His System of 'Two-Tax'*, Zhongguo Shehui Kexue Chubanshe, Beijing.
- Liu S.F. (2008), *Buddhism and Society in the Middle Ages*, Sanmin Shuju, Taipei.
- Liyanarachchi G.A. (2008), *Ethics in Accounting: Exploring the Relevance of a Buddhist Perspective*, „Accountancy Business and the Public Interest”, Vol. 7, No. 2.
- Sen T. (2004), *Buddhism, Diplomacy and Trade: The Realignment of Sino-Indian Relations 600-1400*, Manohar, New Delhi.
- Trombert E. (2005), *Loans in Dunhuang: The Material Life and Society in Medieval China*, Zhonghua Shuju, Beijing.
- Waldmann E. (2000), *Teaching Ethics in Accounting: A Discussion of Crosscultural Factors with a Focus on Confucian and Western Philosophy*, „Accounting Education”, Vol. 9.
- Walsh M.J. (2010), *Sacred Economies: Buddhist Monasticism and Territoriality in Medieval China*, Columbia University Press, New York.
- Whitfield S., red. (2004), *The Silk Road: Trade, Travel, War and Faith*, U. Sims-Williams, Serindia Publications, Chicago.

- Yang Z.J. (2009), *The History of Thought in State Finance in Ancient China*, Jingji Kexue Chubanshe, Beijing.
- Yang Hong M. (2014), *The Influence of Buddhism on Accounting in Medieval China*, University of Wollongong Thesis Collection, <http://ro.uow.edu.au/theses/4213/> (dostęp: 20.12.2015).
- Zhan Ru (2011), *Dunhuang Buddhist Disciplinary and Ritual Institution*, Zhonghua Shuju, Beijing.

THE MONASTIC ACCOUNTING IN CHINA AS AN EVIDENCE OF THE BUDDHISM'S INFLUENCE ON CHINESE ACCOUNTING SYSTEM

Summary: The article aims to fill a gap in research on the cultural determinants of accounting systems' development. The development and characterization of Chinese accounting issues are well diagnosed in the literature in terms of its relationship with Confucianism and the teachings of Lao Tzu. Nearly a lack of scientific studies regarding the possible influence of Buddhism on the development of accounting in China. It's surprising, because the Buddhism in China has initiated a whole series of social and economic changes of major importance, that needed to be reflected also in accounting. This paper focuses on relations between the appearance of Buddhism in China and changes in the Chinese accounting system.

Keywords: accounting system, China, Buddhism.